

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ «СТАТУСНОЇ ПОКУПКИ» ЯК ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

СОБОЛЕВ Олександр Васильович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 347.155 (477)

В статті обосновується целесообразность введения в научный оборот и действующее гражданское законодательство Украины такого понятия, как «статусная покупка», которая может быть разновидностью расточительства и основанием ограничения гражданской дееспособности физического лица. Автором определена «статусная покупка» как приобретение вещей за определенную денежную сумму, которая в большинстве своем выходит за пределы разумной их стоимости, с целью утвердить (отразить) свой определенный социальный статус в современном обществе. Доказано, что заключение «статусной покупки» в определенных случаях может свидетельствовать о расточительстве со стороны физического лица. Предложено предусмотреть расточительство в Гражданском кодексе Украины как основание ограничения гражданской дееспособности физического лица, что будет способствовать совершенствованию правового механизма осуществления и защиты субъективных гражданских прав физического лица.

Ключевые слова: физическое лицо, гражданская дееспособность, статусная покупка, ограничение гражданской дееспособности, расточительство.

Постановка проблеми

Актуальність розгляду питання, що стоїть за запровадження «статусної покупки» в цивільному праві, обумовлена тим, що після закінчення ери розвинутого соціалізму, часів загальної рівності, в сучасному українському суспільстві відбувається значне розшарування на-

селення за майновими статками. З'являються багаті люди, які декларують мільярдні та мільйонні прибутки. Так, за даними Державної фіскальної служби України на початок квітня 2019 року доходи в сумі понад 1 млн. грн. задекларували 2067 громадян України [1]. Наявність значних грошових коштів у певних верств населення створює й потребу їх витрачання. Проте, і в цьому прошарку населення існує певне коло осіб, які витрачають гроші з метою, щоб просто їх витратити. В певних окремих випадках може виникати питання наявності підстав обмеження цивільної дієздатності особи, яка ставить собі за мету придбання тієї чи іншої «статусної покупки». Це пов'язане перш за все з тим, що історії вже були відомі факти, коли законодавство передбачало обмеження дієздатності осіб, які марно витрачали кошти. Стан сучасного українського суспільства обумовлює постановку питання: Чи доцільно сьогодні запроваджувати в чинне законодавство поняття «статусна покупка» та «марнотратство»?

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У юридичній літературі проблема правочинів та обмеження цивільної дієздатності фізичної особи постійно привертає увагу дослідників. Правочини розглядалися в наукових працях Т. В. Бобко [2], В. А. Белова [3], інших правників, питання дієздатності фізичної особи досліджувалися, зокрема, Н. А. Аблятіповою [4], О. В. Макаренко [5], проте в цих дослідженнях не йшлося про вчинення правочинів дієздатними особами заради витрачання значних коштів, укладення «статусних покупок».

Метою статті (постановкою завдання) є обґрунтування доцільності запровадження в науковий оборот та чинне законодавство такого поняття, як «статусна покупка», що може бути різновидом марнотратства і підставою обмеження цивільної дієздатності фізичної особи.

Виклад основного матеріалу

Стаття 25 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року проголошує, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [6, с. 94]. Згідно зі ст. 48 Конституції України від 28 червня 1996 р. кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [7]. Поняття «достатній життєвий рівень» чинним законодавством України не визначено. Достатній життєвий рівень не є усталеною величиною, тому що він змінюється залежно від соціально-економічних та інших чинників. Взагалі, рівень життя – багатогранна і складна категорія, що характеризує сукупність реальних соціально-економічних умов життєдіяльності людей, насамперед у сфері споживання.

Статистичні характеристики рівня життя ґрунтуються на широкій системі взаємозалежних показників, що забезпечують його комплексну оцінку. Система містить у собі блок інтегральних і диференційованих показників, що характеризують доступність матеріальних благ, ступінь рівності у їх розподілі, купівельну спроможність громадян, їх доходи, гарантований державою мінімальний рівень забезпеченості, тобто беруться до уваги всі економічні ресурси, що має у своєму розпорядженні населення в цілому та його окремі соціально-економічні групи для реалізації своїх потреб. Інший блок показників, що займає важливе місце при аналізі рівня життя, включає дані про особисте споживання, і насамперед про задоволення основних фізіологічних потреб, тобто відображає реальні споживчі можливості населення. Демографічні показники, що містяться в системі, призначені для аналізу впливу рівня життя на відтворення населення [8, с. 364-366].

У вказаному випадку мова йде про споживання, що більш притаманне для пересічного громадянина, і означає вживання певного продукту для підтримання фізіологічного стану людини (фізіологічне споживання (використання) речей), саме пересічні громадяни в більшості своїй і складають світове суспільство. Існує й так зване соціальне споживання, що демонструє певний статус окремого прошарку населення (еліти), що виходить за рамки більшості населення. Слід зазначити, що таке споживання спрямоване не на природні якості покупки, а їх значення і оцінку в суспільстві. Відповідно і їх споживчий рівень набагато відрізняється від інших.

Виникає нагальна потреба вивчення такого інституту, як демонстративне споживання (статусна покупка). І це пов'язане з цілою низкою чинників, які визначаються цивільним правом, щодо укладення правочину (мотив правочину, воля при укладенні правочинів, обмеження у дієздатності та ін.).

Перш за все, необхідно визначитися з самим поняттям «статусна покупка». Постає питання: Що ж таке «статус»? Розглядаючи це питання з точки зору соціології, необхідно відзначити, що загальне визначення поняття «статус» означає положення, позицію, ранг у будь-якій ієрархії, структурі, системі. Проте соціологією визначено й такі поняття, як статус формальний і статус неформальний. Формальний статус – це статус, що займає індивід або група у формальній організації, який визначається сукупністю офіційно приписаних прав і обов'язків [9, с. 343–344]. Поняття неформального статусу означає статус, що займає індивід або група у формальній організації, який складається на основі громадського визнання (престижу, впливу, авторитету) і не співпадає з приписаним (формальним) статусом [9, с. 343].

Важливе значення для визначення сутності «статусної покупки» має поняття соціального прошарку, який представляє з себе сукупність індивідів, що об'єднуються за певними спільними соціальними ознаками (майновою, професійною, рівнем освіти, владою, престижем тощо) і мають однаковий соціальний статус, ранг тощо [9, с. 323].

Що стосується сутності «статусної покупки», то в цьому дослідженні вона буде розглядатися з позиції отримання кінцевого результату ку-

півлі-продажу в якості певного об'єкта цивільних прав. Враховуючи положення частини 1 ст. 177 Цивільного кодексу України, до об'єктів «статусної покупки» можуть бути віднесені речі, інше майно. Вважається, що саме ці об'єкти, які можна наочно продемонструвати іншим, і визначають статус громадянина, підкреслюють його привілейоване місце в суспільстві. Але виникає питання, чи завжди набуття такого об'єкта людиною відповідає здоровому глузду. Як приклад можна навести результат діяльності компанії Awaiv, яка виготовляє ключі до престижних автомобілів, вартість яких може в рази перевищувати вартість багатьох суперкарів. Awaiv робить індивідуальні ключі для моделей Bugatti, Bentley, Aston Martin, Maserati, Lamborghini, McLaren, Maybach, Rolls-Royce, Porsche та Mercedes-Bens. Цікавим є те, що переважна більшість цих автомобілів має безключевий доступ, тобто власник такого ключа може тільки похвалитися такою прикрасою за 500 000 євро [10]. Якоїсь технічної необхідності такий прилад не несе. Те саме, деякою мірою, може стосуватися і самих автомобілів. Як зазначає Джим Пулер, разом з позашляховиком людина набуває свій новий імідж, особливий стиль життя. Про те, що на автомобілі можна ще й їздити, покупець часто згадує в останню чергу [11, с. 11].

Взагалі покупка є певним благом для особи, яка має намір придбати ту чи іншу річ, набутти майно у власність. У юридичній літературі надається наступне визначення блага: благом взагалі є все те, що спроможне задовольняти певні потреби людини – явища, дії, речі, а також нематеріальні цінності [12, с. 692]. Вбачається, що благо – це предмет, явище або дія, які виникають або в результаті стихійного розвитку природи (природні блага), або як предмети культури, продукти діяльності людини, що виражають визначену цінність (суспільні блага) і призначені для задоволення певних потреб людини. В економічній теорії, проаналізувавши поняття благо, К. Менгер дійшов висновку, що все те, що може задовольняти людські потреби, має називатися корисностями. У свою чергу, завдяки тому, що людина відкриває таку властивість корисності і в той же час має можливість дійсно її застосувати для задоволення своїх потреб, він називає цю корисність благом [13].

Звісно, що для отримання певного блага для себе особа, за загальним правилом, має укласти певний правочин, у якому неабияку роль відіграє мотив. Мотив – це невід'ємний елемент вольової дії, саме під його впливом формуються цілі суб'єкта. Проте самостійного значення для укладення правочину мотив не має, тому в цивільному праві йому не надається такого значення, як, наприклад, у кримінальному праві має мотив злочину. Доцільно звернутися до інших галузевих наук з метою визначення поняття мотиву. Так, у соціології під поняттям мотиву розуміють усвідомлене спонукання до діяльності суб'єкта (особистості, соціальної групи, спільноти), пов'язане з прагненням задовольнити визначені потреби [9, с. 189]. Психологи вважають, що мотив – це матеріальний або ідеальний «предмет», який спонукає та спрямовує на себе діяльність або вчинок, сенс яких полягає в тому, що за допомогою мотиву задовольняються визначені потреби суб'єкта [14, с. 305]. Мотив також визначають як стан збудження, що спонукає організм до дії. Також, з точки зору психології, мотив – це раціоналізація, підтвердження або виправдання, яке людина представляє як причину своєї поведінки [15, с. 464].

Можна зазначити, що мотив визначає намір людини, спонукає вчинити певний правочин. Тому мотив знаходиться за межами поняття правочину. Отже, помилка в мотиві не може вплинути на дійсність правочину. Проте при укладенні «статусної покупки», про що йдеться у цій статті, саме мотив є основоположним елементом для укладення правочину. Для особи, яка вчиняє «статусну покупку», помилки в мотиві існувати не може. Тут вирішальну роль грає саме «усвідомлене спонукання, що обумовлює дію для задоволення будь-якої потреби».

О. А. Пушкін зазначав, що власність як економічна категорія характеризується привласненням індивідуумом або групою індивідуумів матеріальних благ (тобто корисностей – *O.C.*), створених або самою природою, або людською працею в процесі виробництва [16, с. 263].

Для визначення сутності «статусної покупки» особливу увагу треба присвятити розгляду саме володіння, як одного з елементів змісту права власності. Свого часу Ю. М. Андреев проаналізував різноманітні визначення володіння і зазначав, що Георг Вільгельм Фридріх Гегель

вважав, що саме через володіння річ отримує предикат «моя»: «Вступ у володіння річчю робить її матерію моєю власністю, так як матерія для себе не належить собі». Для Ю. Барона володіння є умовою фактичного здійснення права власності [17, с.50]. Як стверджує В.В. Гребенніков, володіння будь-якою власністю не є для будь-якої людини самоціллю. Об'єкти власності існують для того, щоб із них можна було вилучити будь-яку користь, матеріальні чи духовні блага для особи, що володіє ними або їх використовує. Отже, основна мета механізму реалізації права власності – забезпечення реальної можливості для особи, що володіє цим правом, отримувати користь із речей або правомочностей, що належать їй на праві власності [18, с.194].

Проводячи паралель з висновками К. Менгера, можна зазначити, що саме елемент володіння дозволяє власнику отримати певні користності з майна, що перебуває саме в його власності. Коли укладається «статусна покупка», то мова про отримання певних господарських властивостей у процесі споживання статусної речі взагалі не йде, для власника такої речі, майна існує тільки задоволення від заздрощів оточуючих. Що стосується «статусної покупки», то в більшості випадків саме володіння певною річчю є достатнім фактом для задоволення власником цієї речі своєї мети. Саме юридичне панування над такою річчю є самоціллю для власника при демонстративному споживанні. Отже, особа може і не отримувати певні користні властивості цієї речі, для яких вона створена, важливим є те, що власник такої речі морально задоволений своїм пануванням над нею.

Враховуючи намагання певної особи постійно підтримувати себе на відповідному соціальному рівні, вартість речей, що цьому сприяють, та відсутність в більшості випадків певної користі для самого власника, не кажучи вже про суспільство, спосіб життя, пов'язаний з укладенням «статусних покупок», у деяких випадках межує з таким поняттям, як марнотратство, і може бути розцінений як марнотратство.

Г. Ф. Шершеневич зазначав, що можна припустити, що марнотратство часто обумовлюється ненормальним станом розумових здібностей. Можна побоюватися за долю дітей, вихованих у надмірній розкоші, коли батьки марнують все своє майно, так що з часом діти виявляться та-

кими, що не в змозі продовжувати колишній спосіб життя та мимоволі будуть спрямовані на незаконний спосіб добування коштів [19, с. 76]. Слід зауважити, що в дореволюційній Росії неповноліття, розлад розумових здібностей та марнотратство були підставою для обмеження фізичної особи в дієздатності. Але обмеження дієздатності марнотратців полягало в більш м'якій формі, їм призначався не опікун, а радник [20, с. 36-37]. Як приклад також можна навести Швейцарське цивільне укладення, яке передбачало, що опіки потребує кожний повнолітній, який внаслідок *марнотратства* (виділено мною – О.С.), пияцтва, негідної поведінки або дурного ведення господарства піддає себе або свою сім'ю небезпеці впасти в нужду і збіднення, потребує для свого захисту постійного піклування та турботи або погрожує безпеці інших [21, с. 370].

Доцільно також звернути увагу й на ч. 2 ст. 36 ЦК України, в якій зазначено, що суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище. Слід зазначити, що перелік підстав для обмеження цивільної дієздатності фізичної особи судом не є вичерпним. Саме «тощо» і свідчить про те, що марнотратство цілком може слугувати ще однією підставою для обмеження фізичної особи в дієздатності. Як вже зауважувалося вище, радянська влада викреслила з правового поля можливість обмеження в дієздатності марнотратців, тому що знищила шар забезпечених людей.

Що стосується сьогодення, то наша мова поповнилася такими термінами, як оніоманія або шопоголізм. Це своєрідна магазинна залежність, коли у людини виникає непереборне бажання здійснювати покупки, не звертаючи увагу на необхідність та наслідки. Тобто на сьогодні в цивілістиці цілком доречним є питання про обмеження в дієздатності марнотратців, зокрема фізичних осіб, які укладають «статусні покупки».

Висновки

Підсумовуючи, варто зазначити, що «статусна покупка» – це придбання речей за певну

грошову суму, яка в більшості своїй виходить за межі розумної їх вартості, з єдиною метою затвердити (відобразити) свій певний соціальний статус у сучасному суспільстві. Як правило, речі, що є предметом «статусної покупки», не покликані слугувати задоволенню повсякденних чи інших необхідних потреб фізичної особи та набуваються виключно з метою заволодіння ними, як престижними. Укладення «статусної покупки» і набуття відповідних речей свідчить, що фізична особа належить до такого прошарку суспільства і має такий рівень життя, що перевищує той достатній життєвий рівень для особи та її сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Укладення «статусної покупки» в певних випадках може свідчити про певний вид марнотратства з боку фізичної особи. Марнотратство необхідно чітко визначити в Цивільному кодексі України як підставу обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, що сприятиме удосконаленню правового механізму здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав фізичної особи.

Література

1. Скільки мільйонерів в Україні: ДФС оприлюднила свіжі дані. URL : <https://www.unian.ua/economics/finance/10512516-skilki-milyoneriv-v-ukrajini-dfs-oprilyudnila-svizhi-dani.html> (дата звернення: 15.06.2019).
2. Бобко Т. В. Зміст і форма правочину в цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 20 с.
3. Белов В. А. Учение о сделке в российской доктрине гражданского права (литературный обзор). Сделки: проблемы теории и практики: сборник статей / рук. авт. кол. и отв. ред. М. А. Рожкова. Москва : Статут, 2008. С. 5-118.
4. Аблятіпова Н. А. Інститут піклування над повнолітніми дієздатними особами за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 197 с.
5. Макаренко О. В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних з наданням дієздатній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.
6. Еллинек Г. Декларация прав человека и гражданина. Всеобщая декларация прав человека. Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Одесса : Юридична література, 2006. 136 с.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.- Ст. 141.
8. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
9. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г. В. Осипов.- Москва : Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1998. 488 с.
10. Стало известно, как выглядит автомобильный ключ за полмиллиона евро. URL : <https://hvylya.net/reviews/c19-2010-05-28-07-24-31/stalo-izvestno-kak-vygljadit-avtomobilnyj-kljuch-za-pol-milliona-evro-foto.html> (дата обращения: 10.06.2019).
11. Пулер Джим. Почему мы покупаем. Мотивация и стратегия продаж. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006. 272 с.
12. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав : монография /- И. В. Спасибо-Фатеева, В. И. Крат, О. П. Печеный и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2015. 720 с.
13. Менгер К. Бем-Баверк Е., Визер Ф. Основания политической экономии. *Австрийская школа в политической экономии*. Москва, 1992. URL : <http://malchish.org/lib/economics/menger/men001.htm#01> (дата обращения: 10.06.2019).
14. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. 3-е изд., доп. и перераб. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. 672 с.
15. Большой толковый психологический словарь Т. 1 (А-О); пер. с англ. / Ребер Артур. ООО «Издательство АСТ»; «Издательство «Вече», 2003. 592 с.
16. Гражданское право Украины : учебник для вузов системы МВД Украины ; в 2-х ча-

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано доцільність запровадження в науковий оборот та чинне цивільне законодавство України такого поняття, як «статусна покупка», що може бути різновидом марнотратства і підставою обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. Автором визначено «статусну покупку» як придбання речей за певну грошову суму, яка в більшості своїй виходить за межі розумної їх вартості, з єдиною метою затвердити (відобразити) свій певний соціальний статус у сучасному суспільстві. Доведено, що укладення «статусної покупки» в певних випадках може свідчити про марнотратство з боку фізичної особи. Запропоновано передбачити марнотратство в Цивільному кодексі України як підставу обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, що сприятиме удосконаленню правового механізму здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав фізичної особи.

Ключові слова: фізична особа, цивільна дієздатність, статусна покупка, обмеження цивільної дієздатності, марнотратство.

SUMMARY

The author of the article has substantiated the expediency of implementing the concept such as the “trophy purchase” into the scientific circulation and the current civil law of Ukraine that may be a kind of spendthrift and a reason for limiting the civil capacity of an individual. The author has defined the “trophy purchase” as buying things for a certain amount of money, which in most cases goes beyond the reasonable value, in order to affirm (represent) the particular social status in modern society. It has been proved that things that are the object of the “trophy purchase” are not intended to satisfy everyday or other necessary needs of an individual and are acquired by an individual solely for the purpose of seizing them as prestigious. While making the “trophy purchase”, it is the motive that is the basic element for the conclusion of the transaction. There could not be an error in the motive for a person, who makes the “trophy purchase”.

It has been argued that the conclusion of the “trophy purchase” pursues the goal of demonstrative consumption without the necessary need to use useful properties of such a thing, is such a social consumption that demonstrates a certain status of a certain layer of the population (elite) that goes beyond the majority of the population. The conclusion of the “trophy purchase” and the acquisition of appropriate things indicate that an individual belongs to such a layer of society and has a standard of living that exceeds a sufficient standard of living for a person and his family that includes adequate food, clothing, housing.

It has been proved that the conclusion of the “trophy purchase” in certain cases may indicate a kind of spendthrift by an individual. It has been analyzed that spendthrift was distinguished in the civil law in pre-revolutionary Russia as the basis for limiting the civil capacity of an individual.

The author has offered to foresee spendthrift in the Civil Code of Ukraine as the basis for limiting the civil capacity of an individual, which will contribute to the improvement of the legal mechanism for the implementation and protection of subjective civil rights of an individual.

Key words: an individual, civil capacity, trophy purchase, limitation of civil capacity, spendthrift.

стях. Часть 1 /А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др. ; под. ред. проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко. Харьков : Ун-т внутр. дел; «Основа», 1996. 440 с.

17. Андреев Ю. Н. Собственность и право собственности: цивилистические аспекты : монография. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2013. 320 с.

18. Гребенников В. В. Собственность как экономическая основа формирования гражданского общества в России : монография / под ред. докт. юрид. наук, проф. Ю. А. Дмитриева. Москва : ЮРКОМПАНИ, 2009. 272 с.

19. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.).- Москва : Фирма «СПАРК», 1995. 556 с.

20. Рейнке Н. М. Очерк русско-польского междоубластного частного права. Журнал Министерства юстиции. СПб., 1908. № 9 (Ноябрь) С. 19-88; № 10 (Декабрь). С. 1-56.

21. Швейцарское гражданское уложение от 10 декабря 1907 года / перевод К. М. Варшавского. Петроград : Типография «Двигатель», Казначейская, 6. 1915. XVIII, 19. 336 с.